

MARIJOS PEČKAUSKAITĖS RAŠTŲ PRASMĖ ŠIANDIEN

Skatinamas parašyti savo pastebėjimus apie M. Pečkauskaitės raštus, sustojau prie pesimistiškai nuskambančio klausimo: ar Pečkauskaitės raštai šiandien bus skaitomi, ar jie neatrodys pasenę dabartiniam skaitytojui, kuris kitokiose sąlygose gyvena, kitokiais raštais savo dvasinį gyvenimą maitina ir jau kitaip galvoja?

O rinkoje pasirodžiusi knyga nori būti skaitoma. Rašytojas skiria savo kūrinį ne sau, o skaitytojui, nors nežino, kiek jis ras atgarsio tarp skaitytojų. Gal vienas patekės ir nusileis tik savo laikotarpio ribose. Gal kitas savo laikotarpio ir visai nebus pripažįstamas, turės laukti paskesnių laikų dėmesio. Trečias gal ras atgarsio ir savoje kartoje ir paskesnėje.

Tai priklauso ne tik nuo didelių idėjų ir veikalo meninių formų. Tai priklauso pirmiausia nuo to, ar susidaro personalinis ryšys, artimumas tarp skaitytojo ir veikalo. Jei veikalas paliečia tokias stygas, kurios atliepia rezonansu skaitytojo dvasioje, tai ryšys jau susimezgęs, ir rašytojas tam skaitytojui ir visam laikotarpiui nebus pasenęs.

Ar Pečkauskaitė galėjo būti tokia laiminga?

1. M. Pečkauskaitė su pirmaisiais kūrinėliais ėmė rodytis *Varpe* nuo 1895, paskiau kituose laikraščiuose — *T. sarge*, *Dirvoje* — *Žinyčioje* ir kt. Jos stambioji apysaka *Viktutė* pasirodė 1903, o stambiausias kūrinys *Sename dvare* jau nepriklausomos Lietuvos pradžioje. Kita smulkesnė beletistika ir stambieji Foersterio veikalų vertimai tenka tarp to paties laiko ar vėliau. Vadinas, M. Pečkauskaitė reiškėsi dviem laikotarpiais — tautinio atgimimo pabaigoje ir valstybinio atgimimo pradžioje.

Tautinio atgimimo pats vardas nusako, kas buvo to laikotarpio dėmesio centre; kam lietuvių tauta ir knygos skaitytojas buvo jautriausias. Tai buvo pirmiausia tautiniai klausimai: visuomenėje — rivalizacija tarp dviejų tautybių, o asmenyje — apsisprendimo nuotaika tarp „litvomanijos“ ir „lenkomanijos“. Sykiu tai buvo ir socialinis klausimas, nes litvomanija sutapo su kylančia į gyvenimą valstiečių dauguma, lenkomanija su atliekančia nuo gyvenimo bajorijos dauguma. Kalbama apie daugumą, nes išimčių buvo abiejose pusėse — buvo bajorų, prisipažįstančių prie lietuvių tautybės, buvo ir valstiečių, kurie norėjo laikyti save lenkais. Pati M. Pečkauskaitė buvo gražiausias ir pozityviausias tos įsiliejančios į lietuvišką ir demokratinį gyvenimą bajorijos žiedas.

Tautinio atgimimo laikų reikalavimai meno kūriniai buvo kuklūs. Užteko, kad veikalas kurtų vaizdus, kuriuose bajoriškai lenkomaniško gyvenimo tradicijos rodytųsi atsilikusios, ir lietuviškai valstietinius vaizdus, kurie savo patrauklia nuotaika kurstyto toliau tautinį susipratimą.

M. Pečkauskaitė tokia buvo. Tiesa, tautinio susipratimo srityje naujų kelių ji netiesė. Ji įsijungė į srovę, kuri jau tekėjo, ir ją jau tik papildė, įvairino. Tautiniu atžvilgiu ji buvo lietuviškoje pusėje, socialiniu atžvilgiu demokratijos pusėje, veiklos atžvilgiu karitatyviniame bei pedagoginiame darbe. Ji įsijungė į literatūrinę kryptį, kurioje buvo Pietaris, Maironis,

Vaižgantas. Kaip jie, ji rodė Lietuvos istorinius paveikslus, kurie virstų pavyzdžiu dabarčiai. Ji rodė gyvenamos dabarties valstiečius ir bajorus, regėdama tautinį ir demokratinį principą augant valstiečiuose ir net bajoruose. Tas principas laimėjo ne priešininką sunaikindamas, bet jį pritraukdamas į save ir paskatindamas pozityviai reikštis. Kas atsilieka nuo gyvenimo pažangos, skęsta kaip ežere praeities tradicijose, kurios naujų laikų žmogui yra juokingos ir naivios.

Kaip ir tos krypties rašytojai, M. Pečkauskaitė regi atgimstančioje Lietuvoje augant dar vieną problemą — religinę, pasaulėžiūrinę. Kaip socialinėje srityje du luomai rivalizavo, tautinėje dvi tautybės, taip pasaulėžiūrinėje susirungė tradicinis katalikų tikėjimas su atneštiniu ateizmu ar paskiau vadinama laisvamanybe. M. Pečkauskaitė randa gyvenime ir rodo, kaip religinio liberalizmo žmonės pamažu virsta tolerantais ir net grįžta prie religinių tradicijų.

Tuose pačiuose klausimuose M. Pečkauskaitė betgi duoda kitokių spalvų nei Maironis, Vaižgantas ar kiti. Ji nemėto ugningų ir poleminių šūkių. Ji nėra nei tautinės nei religinės kovos šauklys. Ji sukuria tik atmosferą, kurioje be kovos ir be frazeologijos ima reikštis gyva tikinčioji dvasia, kuria gyvena pati autorė. Ji savo personažuose duoda tautinės ar religinės šilumos, jaukumo, kuriame kaista ir tas, kuris tos tautinės religinės minties nejaučia savyje gyvos. Tai asmenybinės infiltracijos, ne žodžių kelias. Gal dėl to ir prieš M. Pečkauskaitės *Viktutę* nebuvo tokios audros kaip prieš kovotojišką Maironio poemą *Terp skausmų į garbę* ar Pietario *Keidošių Onutę*.

2. Nauji laikai literatūrai atėjo spaudą atgavus. Patriotinių temų nepakako. Pradėta reikalauti estetinio grožio, psichologinės tiesos (*Vaivorykštės*, *Baro* žurnalai). Nepriklausomoje Lietuvoje tai virto visuotiniu reiškiniu. Maironis ir jo literatūrinė kryptis viešai imta apšaukti pasenusia

(B. Sruogos, Paparonio, A. Venclovos atsiliepimai). M. Pečkauskaitė šiuo metu paliko gyva, nors vadovaujamos rolės literatūroje ir dabar nevaidino. Jos pasakojimai nepasiekė Jurgio Savickio formalinės elegancijos ar Igno Šeiniaus psichologinio individualizmo bei Vinco Krėvės liaudies žmonių dvasios originalumo. Jos pasakojimai nerėžė tokiu šiurkščiu realizmu kaip Žemaitės. Veikėjai atrodė kartais ir kiek paidelizuoti kaip Maironio poemose. Tačiau skaitytoją ji veikė pasakojamo įvykio paprastumu, neapkrautu gamtos vaizdais, kuris palikdavo skaitytojui moralinės giedros įspūdį. Labiausiai šiame laikotarpyje buvo vertinamos M. Pečkauskaitės *Irkos tragedija* ir didžiausia jos apysaka *Sename dvare*, kurią V. Mykolaitis pavadino gulbės giesme bajorijos kartoje.

Tiesa, *Sename dvare* tos pačios temos kaip *Viktutėje*, *Vince Stonyje* ir kituose smulkiuose kūriniuose. Tačiau joms duota tokia meninė forma, kad ji patenkina naujų laikų skaitytoją, linkusį ieškoti pirmiausia literatūrinio grožio. Patraukia ne tiek epinis vaizdavimo grožis — ne suktą fabulą, ne ryškūs, ilgam atmintyje išliekantieji charakteriai, kiek nuotaika. Švelniais perėjimais su kiekvienu veikėju ar jų scenomis liejasi kiti nuotaikos tonai — idilė su besiginčijančių kaimiečių teismu ar bajorų medžiokle, skardus humoras su bočelio pajudėjimu, ironija su ciocės Karusės pasakytais rūpesčiais; elegija virsta vis pakilesniais meilės himno garsais dievdirbio Levanardo istorijoje, o Mamatės pavidale ir su ja susijusiose scenose elegija pakyla iki metafizinės mistikos. Tačiau neaptiksi joje tragiškų tonų. *Sename dvare* nėra jėgų, kurios prieštarautų viena kitai ir aitariai kovotų. Gyvenimas tėra nuolatinisėjimas pirmyn, kilimas, tiesa, į kalną, dėl to reikalingas nuolatinis žmogaus pastangų. Kas sustoja ar moralinėje, ar tautinėje, ar socialinėje srityje, atsilieka nuo srovinio gyvenimo ir daros apgailėtinas.

Ėjimas pirmyn, kilimas, reikalauja iš žmogaus nuolatinės

pastangos daryti tai, ką liepia pareiga, ne momentinis emoci-
nis susižavėjimas. Šitokis ėjimas pripildo žmogų dvejopos
nuotaikos — pavargimo, o iš kitos pusės vidaus pasiten-
kinimo, kuris kyla iš atliktos pareigos pajautimo.

Nuotaika yra vienas iš svarbiųjų ryšių atskiriems įvy-
kiams valstiečių, bajorų - dvarininkų kasdieninio gyvenimo
vaizdų eigoj. Tik tik pajaučiamo paslaptingumo akordais nu-
skamba pirmosios eilutės su baltų žiedų sidabrinėmis aki-
mis, kurios žvelgia į veidą, aname įsikvepėjusiame, įsisvajo-
jusiame sode ir po įvairiausių variacijų crescendo išvirsta
beethoveniškos likimo simfonijos nuotaika, kada nežinomi
likimo pirštai pabarbena iš tamsos į langą ir pašaukia anapus
— susijungti amžinoje meilėje su Mamate.

Tame pakilime veikalas ir nutrūksta. Nutrūksta nely-
ginant Baranausko *Anykščių šilelio* poema. Nelyginant
gotinės katedros nebaigtas bokštas.

Tai romantikų mėgstamas kelias Europoje. Ir *Sename
dvare* apysaka yra ryškiausias gryojo romantizmo pavyz-
dys. Romantizmo savo scenovaizdžiais, savo personažais,
kompozicija, stiliaus muzikiniais bei spalviniais efektais, ža-
dinančiais ilgesingą nuotaiką.

Savo pobūdžio veikalas nebuvo svetimas laikotarpio lite-
ratūrinei dvasiai, kuri lyrikoje reiškėsi simbolizmo pavidalais,
dažnai pavadinamais bendru neoromantizmo vardu.

3. M. Pečkauskaitės raštai vienu atžvilgiu labai išsiskiria
iš kitų jos meto rašytojų. Juose ji reiškiasi pedagogė, W.
Foersterio auklėtinė. Ne tik vertė jo veikalus (*Jaunuomenės
auklėjimas, Auklėjimas ir auklėjimasis, Seksualinė etika ir
seksualinė pedagogika, Kristus ir žmonių gyvenimas*). Jo
idėjomis ji gyvena savo beletristiniuose raštuose. Bet ji
priklausė prie tų rašytojų, kurie tas pedagogines mintis yra
išgyvenę visa savo būtimi, tad ir beletristiniuose kūrinuose

jos virsta vaizduojamų asmenų kūnu ir krauju, ne deklamacija ir savo paties rezonavimu.

Man ima rodytis, kad M. Pečkauskaitės pedagoginės nuotaikos galėtų surasti daugiau asmeninio kontakto su dabartinio laikotarpio skaitytojų karta. Jos gali pirma nustebinti, o paskui priverst ir susigalvot. Nustebinti savo režiančiu kontrastu tai pedagoginei nuotakai, kuri yra dabarties amerikiniame gyvenime, kurioje auga ir dabartinė lietuvių karta.

Tiesa, M. Pečkauskaitės pedagoginėje koncepcijoje ir mūsų dienų amerikiniame gyvenime yra vienas bendras ir tvirtas punktas, pasisakymas už žmogų, laisvą, atpalaiduotą nuo išorinės prievartos, pilnai išplėtotą asmenybę. Tačiau šių dienų auklėjime žmogaus laisvę daugiau suprantama Rousseau prasme — palikti jį savo paties valiai, leisti jam nekliudomai reikštis pačiam gyvenamoje aplinkoje. Jam nesudaro ma auklėjamoji aplinka nei šeimoje, nei mokykloje. Šeimos narių ryšiai yra atsileidę; šeima nesudaro hierarchinės vienumos. Mokykla nebetarnauja taip pat kaip auklėjamoji aplinka. Ji tenkinasi specialistų gamyba. Auklėjamojo idealo jaunimui prieš akis neduoda nei šeima, nei mokykla. Priešingai, abidvi ir dar gatvės aplinka kuria savo pavyzdžiais prieš vaiko akis vaizdą žmogaus, kuris tesirūpina savim ir savo ekonomine karjera... Tuos teigimus nereikia generalizuoti ir absoliutinti. Tai tik laiko tendencija, kuriai pasiduoda ne visi, bet daugelis.

Šiai pedagoginei tendencijai yra priešingos M. Pečkauskaitės pedagoginės nuotaikos. Jos sistemoje žiūrima į auklėtinį kaip į medelį, kurį reikia apsaugoti nuo vėjų ir duoti atramą, pedagoginę aplinką ir pedagoginį asmenybės idealą. Pirmiausia tai šeima, ypačiai motina. Šeima palaiko tradicijas, stiprina ar tramdo palinkimus, išugdo asmens ryšio su visuomene pajautimą ir hierarchinę vienas kito priklausomybę. Jonelis, Irutė *Sename dvare* turi tokią šeimos ir

motinos atramą, kurioje vaikai ir tėvai jaučiasi kaip vieno lizdelio paukščiai. Jame tėvai yra vaikams autoritetas ir pavyzdys. Jame sukuriamas vaiko supratime ir asmens idealas, kuris veda vaikų žvilgsnį į idealistinius nusiteikimus, į pagarbą ir pagalbą kitam žmogui, į dvasinių pastovių vertybių pirmenybę prieš ekonomines ir momentines.

M. Pečkauskaitė paleidžia į gyvenimą jaunos žmones su tokiomis pedagoginėmis nuotaikomis. Vienas iš jų yra pasiryžęs išsimokyti ir būti kitiems mokytojas (*Iš daktaro pasakojimų*). Kitas, mokyklėlės paveiktas, ima apaštalauti tautinėje srityje, kviesdamas savo tėvą iš Amerikos grįžti į Lietuvą (*Vincas Stonis*). Kiti veikia socialinėje srityje, gabendami ligoniams pagalbą. Mergina, tvirtai laikydamosi moralinių tradicijų meilės srityje, paveikia teigiamai moraliniu atžvilgiu ir mylimą žmogų (*Mėlynoji mergelė*). M. Pečkauskaitės žmogus yra tuo ypatingesnis, kad jis atsistoja aplinkoje ne kaip jos dalelė, bet kaip sau žmogus, kuris turi savo nusistatymus ir jais veikia pačią aplinką. Nusistatymus idealistinius, kuriais jis išskyla, M. Pečkauskaitės žodžiu tariant, į kalnus, į viršūnes. Tas kalnų ir viršūnių simbolis nereiškia ibseniško individualizmo. Tai krikščioniškosios asmenybės kelias. Jo laikydamasis, žmogus jaučiasi laimingas ne dėl to, kad jis yra iškilęs aukščiau kitų, bet kad jis yra priartėjęs prie to, kurį jis laiko sau gyvenimo idealu. Taip spindi vidaus pasitenkinimas iš Mėlynosios mergelės, iš Levanardos, iš Mamaitės ir kitų.

Vidaus pasitenkinimas yra jiems didžiausias atpildas už visus tuos jų žygius, kurie reikalavo atsisakymo, aukos.

Ir kitus žmones jie veikia ne savo frazėmis, bet asmenybės šviesa, kuri sklinda iš jų veiksmų. Kristaus šviesa patraukia ir žavi kitus, kai ji lūžta pro žmogaus asmenį. Kaip saulės šviesa stipriau kaitina, atsispindėdama nuo žemės veido.

Šiandien kitos sąlygos ir kiti žmonės. Bet ir tarp šian-

dieninės kartos lieka aktualios ir galvojančių žmogų deginančios dilemos: ar aš turiu būti lietuvis ir laikytis lietuvių kalbos, ar mano kelias jau veda į kitą tautybę ir kitą kultūrą; ar tėvų bei vyresniosios kartos patirtis man yra autoritetas, ar man reikalingi nauji autoritetai; ar man galioja pastovūs nekintami moraliniai principai, ar reliatyvios vertės siekimai, priklausą nuo šio momento patogumo, malonumo ir naudos; ar esu narys bendruomenės, kurios likimu jaučiu reikalą rūpintis, ar turiu tesirūpinti savim pačiu?...

Tai vis tautinės, socialinės, moralinės problemos, nuo kurių sprendimo priklausys žmogaus pasirinkimas eiti idealizmo ar egoizmo keliu. Laiko tendencija yra palanki ant-
rajam. Jį pasirinkę, vargiai skaitys ir M. Pečkauskaitės raštus. Jie bus jiems visai svetimi. Bet kas norės tais klausimais apsispręsti, M. Pečkauskaitės pedagoginės nuotaikos tuose gali rasti asmeninio atgarsio.